

Ландіна А. В.,

к.ю.н., відділ кримінального права, криминології та судоустрою
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
м. Київ

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРТЬБИ ІЗ ЗЛОЧИННІСТЮ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Суспільні відносини в умовах воєнного стану, особливості економічного розвитку, докорінні зміни у ставленні до загальноприйнятих соціальних цінностей, особливості зовнішньо-політичних відносин і т.д. потребують реформування та удосконалення усіх сфер державної політики відповідно до вимог реалій сьогодення в Україні. Не стоїть осторонь таких від таких вимог і кримінально-правова політика, основним завданням якої є боротьба та запобігання злочинності кримінально-правовими заходами.

Необхідність нових розробок як у законодавчій, так і правозастосовчій сферах у межах кримінально-правової політики обумовлені якісними і кількісними змінами у динаміці злочинності за останні роки. Особливо це стосується періоду дії воєнного стану в Україні внаслідок початку повномасштабної війни росії проти України. Станом на березень 2023 року за даними Міністерства внутрішніх справ загальна кількість кримінальних правопорушень в Україні зменшилася на 10 %, а злочинів проти власності – аж на 40 %; також зменшилася кількість ДТП із летальними наслідками. В той же час значно зросла кількість кримінальних правопорушень проти порядку несення військової служби, злочинів проти миру і безпеки людства, насильницьких злочинів як серед і щодо військових, так і щодо цивільного населення, спостерігається сплеск мародерства [1].

При цьому зросла кількість кримінальних правопорушень, що вчинюються спеціальними суб'єктами, зокрема насильницьких злочинів. Українське суспільство в умовах повномасштабної війни стикнулося із проблемами недосконалості засобів кримінально-правового характеру у сфері протидії насильницьким злочинам. При цьому від надзвичайного за своєю жорстокістю і бруталністю насильства страждають переважно цивільні, хоча і військові не є виключенням. Для притягнення до відповідальності за вчинення різних видів насильницьких злочинів потрібно виробити чіткий дієвий механізм призначення необхідного, достатнього і справедливого покарання за ці них. І у цьому механізмі мають бути враховані не лише специфіка окремих видів злочинів, але і ознаки особи, що їх вчинює (тобто суб'єкта). І тільки такий комплексний підхід дозволить призначити справедливе, достатнє і необхідне покарання за насильницькі злочини (як, власне, і за всі інші кримінальні правопорушення).

Вчинення цілої низки кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану враховано у нормах КК України як обставина, що обтяжує покарання, на чому і наголошується у низці досліджень [2]. Сюди належать деякі злочини проти основ національної безпеки, проти власності, у сфері господарської діяльності, у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Пропонується передбачити таку

кваліфікуючу ознаку також для низки військових злочинів, злочинів проти миру і безпеки людства, кримінальних правопорушень проти довкілля тощо. Але для насильницьких злочинів такої кваліфікуючої ознаки не передбачено.

насильницька злочинність періоду військового стану якісно дещо відрізняється від цього виду злочинності в інших соціально-політичних умовах. Серед насильницьких злочинів найчастіше вчинюються побої, катування, зґвалтування та інші види сексуального насильства, вбивства. Тут варто зазначити, що насильницька злочинність з боку окупантів і щодо цивільного населення, і щодо військовополонених не лише відрізняється особливою жорстокістю, але і має специфічну мету – залякування. Серед наших військових насильницька злочинність теж є нажаль досить розповсюдженим явищем, при цьому, як зазначається, військові кримінальні правопорушення вчиняються щодня з ще більшою жорстокістю, ніж це було з початком повномасштабного вторгнення [3].

Під спеціальними суб'єктами, що вчинюють насильницькі злочини в умовах воєнного стану в даному дослідженні, в першу чергу, маються на увазі військовослужбовці. Адже потреба притягнення до відповідальності саме цієї категорії людей наразі різко зросла, оскільки різко зросла і кількість військових-злочинців, особливо тих, хто воює на боці загарбника. І тут логічно постає питання щодо специфіки покарання для таких злочинців. Зокрема, відсутня спеціальна норма, яка б встановлювала кримінальну відповідальність за насильство (у тому числі і сексуальне), скоєне в умовах війни. В КК України є 2 норми, які застосовуються кримінальною юстицією у випадках вчинення таких злочинів: ст. 438 (встановлює відповідальність за жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій) та ст. 442 (встановлює відповідальність за геноцид). А це не відповідає ані вчиненим кримінальним правопорушенням, ані міжнародним вимогам у сфері боротьби із ними [4].

За вчинення насильницьких злочинів українськими військовослужбовцями, то притягнення їх до відповідальності за це теж пов'язано з певними складнощами. Зокрема, яке покарання обрати для військового за вчинення насильства проти цивільного: лише спеціальні покарання (службові обмеження для військовослужбовців та тримання в дисциплінарному батальйоні) чи і інші покарання (позбавлення волі на певний строк, тощо).

Удосконалення в частині притягнення до відповідальності вимагають і інші сфери кримінально-правового регулювання. Це, зокрема, стосується злочинів проти основ національної безпеки (державна зрада, колабораціонізм), проти життя і здоров'я людей, екологічних кримінальних правопорушень, злочинів проти громадської безпеки, службових злочинів та інших.

Вочевидь, чинне кримінальне законодавство виявилось не готовим до викликів, які постали перед нашим суспільством в момент повномасштабного вторгнення військ окупантів та ведення воєнного стану. При цьому, на даний момент ситуація у цій сфері практично не змінилася на краще. Тому першочерговим завданням кримінальної політики України в сучасних умовах є удосконалення механізму кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень практично у всіх сферах життєдіяльності в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. За час великої війни в Україні зменшилася кількість злочинів – Клименко. 11 березня 2023 року. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/11/novyna/suspilstvo/chas-velykoyi-vijny-ukrayini-zmenschylasya-kilkist-zlochyniv-klymenko>
2. Вознюк А.А. Воєнний або надзвичайний стан як обставина, що впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання: актуальні питання вдосконалення кримінального законодавства. 20203. С. 43 (с.43-54) URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/21474/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%2026.05.22_%D1%88%D0%B0%D0%BF%D0%BA%D0%B8_%D1%80%D0%B5%D0%B4_p044-055.pdf
3. Морозюк Н. С., Собко Г. М. Військові насильницькі кримінальні правопорушення в Україні, проблематика їх класифікації та кодифікації. Південноукраїнський правничий часопис. 4-2022, Ч. 2. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_2/13.pdf
4. Протидія сексуальному та гендерному насильству в умовах конфлікту в Україні. URL: <https://krkut.com.ua/archives/23782>